

TABOEWOORDEN IN HET NEDERLANDS EN HET KROATISCH: EEN GEVAL VAN “VALSE VIJANDEN”

Radovan Lučić

Het is algemeen bekend dat verschillende culturen verschillende normen en waarden met zich meebrengen en dat per cultuur de realiteit anders geconceptualiseerd wordt. Zo wordt bijvoorbeeld boeren in het openbaar in heel Europa over het algemeen beschouwd als iets ongepast en onbeleefds, terwijl dat in veel oosterse culturen juist een beleefde manier is om te bedanken voor het eten. Met hetzelfde middel wordt dus niet alleen een ander doel bereikt, maar zelfs een tegengesteld effect. Het omgekeerde komt echter ook voor wanneer met tegengestelde middelen eenzelfde effect wordt bereikt. Terwijl er in het eerste geval sprake is van een specifiek soort “valse vrienden”, gaat het in het tweede geval om “valse vijanden”: voor het uitdrukken van hetzelfde concept worden woorden gebruikt die als antoniemen worden beschouwd.¹

Vooraf in de sfeer van schunnig taalgebruik kunnen we duidelijke cultuurverschillen aantreffen in de keuze van expressiemiddelen. Als je in het Nederlands iemand wilt beledigen, benoem je hem met het mannelijk geslachtsorgaan, in het Duits zeg je dat hij iemand is met een frequente stoelgang, en in Oost-Europa zeg je dat hij iemand is die op het eigen geslacht valt. Per cultuur is er dus een verschillende keuze uit mogelijke taboesferen: waar de sprekers van de ene taal kiezen voor woorden uit een bepaalde taboesfeer wanneer zij iemand willen beledigen, kiezen sprekers van de andere taal juist voor woorden uit een andere sfeer. Maar ook binnen eenzelfde taboesfeer kunnen per taal of cultuur verschillende keuzes worden gemaakt: sprekers van verschillende talen kiezen dan voor woorden met uiteenlopende betekenissen binnen dezelfde sfeer. Als een spreker van de ene taal zich wil uitdrukken in de andere taal, kan hij gemakkelijk een verkeerde keuze maken: valse vijanden zijn, net als valse vrienden, een voor de hand liggende bron van fouten.

Binnen de sfeer van het genitaal taboe treffen we opmerkelijk systematische keuzes aan. Dit vloeit voort uit het gegeven dat er binnen deze sfeer een keuze gemaakt kan worden uit woorden die het mannelijk of het vrouwelijk genitaal apparaat betreffen. Aangezien de begrippen *mannelijk* en *vrouwelijk* tot de klasse van basale, natuurlijke (complementaire) antoniemen gerekend worden, zijn ook de lexicale manifestaties, oftewel de woorden waarmee onderdelen van de mannelijke, respectievelijk vrouwelijke genitaliën – als de duidelijkste distinctieve kenmerken van hun onderscheid – worden aangeduid, elkaars antoniemen.

Het Kroatisch en het Nederlands zijn talen die in vergelijkbare mate gebruikmaken van woorden uit de genitale taboesfeer. In beide talen worden genitale scheldwoorden en beledigingen gebezigd, d.w.z. woorden die naar genitaliën van beide seksen verwijzen. In deze vergelijkbare scheldsystemen, met overeenkomende woordvorming, productiviteit, distributie en toepassingsgebied, worden voor het uitdrukken van hetzelfde concept vaak juist die woorden gebruikt die in de andere taal een tegengestelde referentiële betekenis hebben. Terwijl een bepaald concept in het Nederlands met mannelijke genitaliën wordt aangeduid (*lul*), wordt hetzelfde concept in het Kroatisch aangeduid met vrouwelijke genitaliën (*pizda* ‘kut’) en andersom.

In het algemeen wordt schunnig taalgebruik op functionele gronden verdeeld in verwensingen, scheldwoorden, expressieve benamingen en uitroepen.² Hier kunnen ook diskwalificerende combinaties met *pejorative modifiers* aan toegevoegd worden, meestal bijwoorden en bijvoeglijke naamwoorden, waarmee al dan niet neutrale woorden in expressief taalgebruik een negatieve lading krijgen.

De distributie van genitale uitingen over deze verschillende categorieën is verschillend in het Nederlands en het Kroatisch:

– Als **verwensingen** zijn genitale expressies in het Kroatisch zeer frequent, waarbij het genitaal als “eindpunt” fungeert (*odi u kurac* lett. ‘loop naar de lul’), terwijl in het Nederlands als eindpunt *hel* en *duivel* worden gebruikt. Als verwensing komen in het Nederlands geslachtsorganen niet voor; in plaats daarvan wordt een heel scala aan ziektes ingezet (*krijg de tyfus/kolere*). In het Kroatisch wordt als verwensing heel vaak gebruikgemaakt van het vrouwelijk geslachtsorgaan, maar uitsluitend in combinatie met een eigenschap ervan, of met een woord dat de bezitter

ervan aanduidt (idi u pizdu materinu/strininu/ćoravu ‘loop naar de kut van je moeder/tante, loop naar de blinde kut’).

– In de categorie **scheldwoorden** komen geslachtsorganen in beide talen in vergelijkbare mate voor. In dezelfde context wordt niettemin het Nederlandse mannelijke *lul* vaker gebruikt dan het Kroatische vrouwelijke *pizda* ‘kut’. Het Kroatische genitale taboewoord heeft hier echter te maken met sterke concurrentie van het woord *peder* ‘flikker’, wat in het Nederlands (*homo, flikker*) wat minder prominent is.

– Ook in **expressieve benamingen** worden dezelfde concepten aangeduid met woorden die in een antonymische “man-vrouw”-relatie staan: *gelul, lulkoek – pizdarija; lullen – pričati pizdarije* (naast het zeer frequente *sрати* ‘schijten’).

– In **uitroepen** wordt in het Kroatisch uitsluitend het mannelijk geslachtsorgaan toegepast, in het Nederlands alleen het vrouwelijk (*U kurac!* lett. ‘Naar de lul!’ – *Kut!*). In het Nederlands wordt in vergelijkbare contexten ook vaak *klote!* geroepen, in het Kroatisch *sranje!* ‘shit!’. Als tussenwerpsel kan in het Kroatisch het vrouwelijk geslachtsorgaan voorkomen, maar slechts, zoals hierboven al aangestipt, in combinatie met een eigenschap ervan of met een woord dat de bezitter ervan aanduidt. Het leenwoord *shit* is in vergelijkbare mate aanwezig in beide talen.

– Bij **diskwalificerende combinaties** is de situatie duidelijk: in het Kroatisch kan daar slechts het mannelijk geslachtsorgaan staan, in het Nederlands alleen het vrouwelijk: *kurčev posao* lett. ‘lulbaan’ – *kutbaan*. Verder wordt hiervoor in het Nederlands, naast verschillende ziektes, ook vaak *klote-* gebruikt, terwijl het in het Kroatisch gebruikelijk is om het woord *sranje* (lett. ‘geschijt’) te gebruiken met een voorzetselsconstructie met *od* ‘van’ plus genitief van het betreffende gediskwalificeerde object (*sranje od posla* lett. ‘geschijt van baan’, in het Nederlands: ‘klotebaan’).

Natuurlijk bestaan er tussen beide talen grote verschillen in toepassing en gebruik van genitale expressies. Maar als het over parallele situaties gaat waar mannelijke en vrouwelijke geslachtsorganen zelfstandig worden genoemd, tekent zich tussen het Nederlands en het Kroatisch een bijna perfect spiegelbeeld af:

	Nederlands		Kroatisch	
	<i>kut</i>	<i>lul</i>	<i>pizda</i>	<i>kurac</i>
verwensingen	-	-	-	+
scheldwoorden	-	+	+	-
expressieve benamingen	-	+	+	-
uitroepen	+	-	-	+
diskwalificerende combinaties	+	-	-	+

Lexicografisch kunnen deze relaties als volgt verwerkt worden in een Kroatisch-Nederlands, respectievelijk Nederlands-Kroatisch woordenboek:

Kroatisch - Nederlands

- kurac, m** 1. *anat lul, de*
2. *fig kut, de: to je kurac* – dat is kut
- kurčev, adj** 1. *pej kut-: kurčev posao* – kutbaan
2. *lett lul-: kurčeva dlaka* – lulhaar
- pizda, f** 1. *anat kut, de*
2. *fig lul, de: koja pizda!* – wat een lul!
- pizdarija, f** (*glupost*) *gelul, het; (besmislica) lulkoek, de*

Nederlands - Kroatisch

- gelul, het** (*glupost*) *pizdarija, f*
- kut, de** 1. *anat pizda, f*
2. *fig kurac, m: dat is kut* – to je kurac
- kut-, adj** 1. *pej kurčev: kutbaan* – kurčev posao
2. *lett pizdin: kuthaar* – pizdina dlaka
- lul, de** 1. *anat kurac, m*
2. *fig pizda, f: wat ben jij een lul!* – koja si ti pizda!
- lulkoek, de** (*besmislica*) *pizdarija, f*

Uit bovenstaande is duidelijk dat elke sekseaanduiding in de ene taal kan worden uitgedrukt met zijn tegenpool, oftewel antoniem, in de andere taal.

Opmerkelijk is het grote verschil tussen de twee talen waar het gaat om de connotatieve betekenissen van genitale expressies. Negatieve connotaties zijn altijd precies met de andere sekse verbonden. In het Kroatisch staat het vrouw-woord *pizda* ‘kut’ voor een karakterloze persoon en *pizdarija* voor onzin, terwijl in het Nederlands daarvoor de man-woorden *lul*, resp. *gelul* gebruikt worden. En terwijl in het Nederlands *kut-* een aanduiding voor iets waardeloos is, komt in het Kroatisch in plaats daarvan *lul-*. Bij referentiële verwijzing naar concrete personen of uitingen wordt dus in het Kroatisch een vrouwelijk taboewoord gebruikt, en bij een negatief oordeel over zaken (associatief) een mannelijk; in het Nederlands is dat juist andersom. Of in termen van de cognitieve linguïstiek: het concept “waardeloos” wordt in het Kroatisch door middel van een *protuberant* (uitsteeksel) uitgedrukt en in het Nederlands door middel van een *container*.

En zo kom ik dan weer terug bij de “valse vijanden”: terwijl “valse vrienden” hetzelfde lijken, maar een verschillende betekenis hebben, lijken “valse vijanden” antoniemen, maar betekenen zij hetzelfde. Het komt er dus op neer dat *kut* in de ene taal eigenlijk *lul* is in de andere. Als illustratie hiervoor dient het voorbeeld van de enigszins pleonastische combinatie *kutlul* voor iemand die een *lul* is, en daarbij ook nog eens waardeloos: een *waardeloze* (*en dus: kut-*) *lul*. En inderdaad, in het Kroatisch zou dit uitgedrukt kunnen worden met de combinatie *kurčeva pizda*, wat letterlijk vertaald *lulkut* is.³

Universiteit van Amsterdam

Noten

1 Vergelijk Maley & Yu (2011: 6): “[...] in different cultures and languages, different body parts or bodily experiences are mapped onto the same abstract concepts. Conversely, the same body parts or bodily experiences are selected to map onto and structure different abstract concepts.”

2 Vergelijk Guiraud (1975: 18) en Van Sterkenburg (1997: 16).

3 Het onderhavige artikel is een enigszins aangepaste versie van een artikel dat was opgenomen in de gelegenheidsuitgave *Quarterly Update of Intellectual Pranks: Linguists and linguistics humor*. (Special issue on the occasion of Margot Rozendaal’s thesis defense).

Bibliografie

Guiraud, Pierre 1975. *Les gros mots*. Paris: PUF.

RADOVAN LUČIĆ

- Maley, Zouhier A. & Ning Yu (eds.) 2011. *Embodiment via Body Parts: Studies from Various Languages and Cultures*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sterkenburg, P.G.J. van 1977. *Vloeken. Een cultuurbepaalde reactie op woede, irritatie en frustratie*. Den Haag: SDU Uitgevers.